

ся, що, незважаючи на всі угоди й договори, Східна Галичина буде тяжіти до об'єднання з Україною, українці не змиряться з утратою Галичини, а незалежна Україна буде притягальним фактором для галичан і таким чином Польща сама надасть своїм східним «кресам» мотив до сепаратизму [11].

Під час прелімінарних переговорів з більшовиками, питання України навіть не обговорювалось на сторінках газети. Стосовно визнання на переговорах повноважень УСРР, а не УНР польський політикум був консолідований [12]. На сеймових дебатах майже всі депутати висловилися позитивно щодо договору та проголосували одноголосно, про що з гордістю писалось на сторінках газети [13]. Згодом, в інтерв'ю С. Грабський заявив, що ризький кордон не є результатом торгів, не є компромісною лінією між польським і російським проектом. Ця лінія повністю така, якої польська делегація прагнула. Можливо, навіть якби польська делегація забажала собі дещо більше, більшовики погодилися б на ще більші поступки. Польська делегація, втім, одноголосно вирішила більших вимог не ставити, переконуючи, що кордон, якого вона добила, є для польських національних інтересів найкращим, оскільки, щоб збудувати етнічно монолітну державу, Польща мусить мати щонайменше 65 % корінного польського населення. В іншому разі Польщею не керували б поляки. Тільки на схід від польських кордонів може бути Білорусь і Україна, може існувати українське питання [14].

Для Польщі питання державного майбутнього України тісно перепліталось з питанням формування власних кордонів. Розуміючи, що розміри польської етнічної території не можуть забезпечити великодержавних амбіцій, польські політичні еліти намагались обґрунтувати свої права на Західну Україну історичною традицією Речі Посполитої. Вбачаючи з боку Української держави загрозу своїй експансії на схід, націонал-демократи були переконані, що її появу не можна допустити. Для створення ілюзії справедливості своїх вимог і формування відповідної громадської думки використовувалися такі аргументи, як некультурність українців, їх низький інтелектуальний рівень, байдужість до державної ідеї та відсутність національної свідомості. Ця концепція, що через неповне двадцятиріччя спрацює проти Польщі, в 1921 р. все ж перемогла у політичній практиці і мала істотний вплив на долю України.

1. Marszał M., Wójtowicz S. *Wstęp. Ukraina w myśli politycznej Jana Stanisława Łosia 1918–1939* // *Łoś S. Sprawa ukraińska. Wybór pism.* – Kraków, 2012.
2. Kotowicz F. *Żagadnienia ukraińskie* // *Gazeta Warszawska (dalej – GW).* – 1920. – № 49.
3. Berezowski Z. *Kwestja ukraińska a pokój z Rosją (I)* // *GW.* – 1920. – № 70.
4. Berezowski Z. *Kwestja ukraińska a pokój z Rosją (II)* // *GW.* – 1920. – № 71.
5. *Politykę Wschodnią* // *Gazeta Warszawska.* – 1920. – № 80.
6. Grabski S. *O polską politykę wschodnią* // *GW.* – 1920. – № 115.
7. *Stanowisko Związku Ludowo-Narodowego w sprawie polityki zagranicznej* // *GW.* – 1920. – № 127.
8. *Batamuctwa ukraińskie* // *GW.* – 1920. – № 168.
9. *Przed wyprawą kijowską* // *GW.* – 1920. – № 178.
10. *Prasa ukraińska o układzie polsko-ukraińskim* // *GW.* – 1920. – № 122.
11. *Z poza kulis umowy polsko-ukraińskiej* // *GW.* – 1920. – № 123.
12. *Bolszewicy a Ukraina* // *GW.* – 1920. – № 271.
13. *Ratyfikacja traktatu pokojowego* // *GW.* – 1920. – № 291.
14. J. R. *O Pokoju Ryskim (Odczyt prof. St. Grabskiego)* // *GW.* – 1920. – № 301.

Borymsky V.V. Reflection of the Polish-Ukrainian Union in the 1920th in «Gazeta Warszawska». In the article is analyzed the Ukrainian aspect of the editorial policy in the «Gazeta Warszawska» – the publication of the largest Polish party in Sejm – the National Democrats Union.

Key words: «Gazeta Warszawska», national democrats, Polish-Ukrainian union 1920

О. І. Овчаренко

РАПАЛЛЬСЬКИЙ ВИБІР

Стаття присвячена аналізу спонукальних причин і основних чинників, що зумовили радянсько-німецьке зближення, початок військового співробітництва й укладення Рапалльського договору 1921 р.

Ключові слова: Радянська Росія, Німеччина, Брестський мир, міждержавні контакти, військове співробітництво, дипломатична боротьба, Рапалльський договір

«Рапалльська політика», «дух Рапалло», «епоха Рапалло» – розхожі в історичній літературі визначення особливих радянсько-німецьких відносин і співробітництва, які розвивалися після підписання 16 квітня 1922 р. знаменитого Рапалльського договору між Радянською Росією (РСФРР) та Веймарською Німеччиною, та продовжувалися до встановлення в Німеччині нацистської диктатури. Рапалльський договір вніс суттєві зміни в політичну ситуацію в Європі. Він був першим рівноправним договором двох великих держав, які нещодавно воювали між собою, а найголовніше – різної соціально-економічної та політичної орієнтації (соціалістичної і капіталістичної).

У дослідженнях радянських істориків І. Коблякова, А. Ахтамзяна, Г. Трухнова та ін. розглядалися різні аспекти укладення та наслідків Рапалльського договору, а також співробітництва обох країн у політичній, економічній, культурній сферах. Військова ж сфера – одна з найважливіших у радянсько-німецьких відносинах рапалльського періоду – замовчувалась, а тому створювалось враження, що військового співробітництва взагалі не було. Полегшення доступу до архівних документів у період перебудови дало можливість дослідникам звернутися до розробки його змісту і наслідків. Важливі документи із вказаної проблеми були опубліковані Ю. Дьяковим і Л. Бушуєвою [1]. На основі нових документів, дав оцінку військовому співробітництву СРСР і Німеччини А. Ахтамзян [2]. Рапалльській політиці і радянсько-німецькому військовому альянсу присвячений один із розділів книги Л. Безименського [3], а також монографії В. Захарова [4] С. Горлова [5] і Ю. Кантор [6], в яких проаналізовані головні його напрямки. Мета цієї статті полягає в з'ясуванні мотивів зближення Радянської Росії та Німеччини й основних чинників, які зумовили цей вибір двох держав.

Після приходу більшовиків до влади у жовтні 1917 р., Росія ще формально перебувала у складі Антанти й у стані війни з блоком Центральних держав. Припинення війни і підписання миру було одним із головних пунктів програми РСДРП(б), адресованої широким народним масам. Відтак, його укладення розглядалось як один із важливих засобів зміцнення соціальної бази нового режиму. Держави Антанти, як відомо, відхилили, сформульоване в Декреті про мир, звернення нової влади в Росії [7, 11–14]. Німеччина, котра на завершальних етапах Першої світової війни розглядала більшовиків як своїх потенційних союзників і найбільш зручних партнерів для мирного урегулювання, прийняла їх пропозиції.

Радянсько-німецькі переговори у Брест-Литовську і сепаратний мир 3 березня 1918 р. завдали важкого

удару по ілнзіях радянського керівництва на справедливий демократичний мир «без анексії» і «контрибуцій» [7, 12], посваривши з колишніми російськими союзниками. Водночас мир з німцями сприяв більшовикам в утриманні влади в Росії, а німецьким керівникам давав можливість зробити спробу повернути хід війни на Заході на свою користь. Вона була невдалою і закінчилась поразкою німців. Брестський договір передбачав установа дипломатичних відносин між Радянської Росією і Німеччиною. У квітні 1918 р. повноважним представником РСФРР у Берлін був призначений А. Йоффе – один із учасників переговорів у Бресті [8, 69]. Однак складання радянсько-німецьких відносин після цього було вкрай суперечливим і непередбачуваним. І не тільки тому, що Брестський мир був грабіжницьким і принизливим, а й через особливий підхід більшовицького керівництва до міжнародних відносин [9, 132]. Зовнішньополітична доктрина Радянської держави була побудована на висновках Леніна про неминучість світової революції [10, 304–305]. Її підтримка радянським режимом (ідейна і матеріальна) вважалась основним завданням. Підписання ж миру розглядалось як вимушений, тимчасовий захід. До того ж радянські керівники заявляли також про прагнення до мирних відносин з усіма країнами і народами, що було втілено у формулу «мирного співіснування».

Радянське повперство в Німеччині від початку розповсюджувало агітаційні матеріали, із закликами до революції, надруковані в РСФРР німецькою мовою, встановило зв'язки з групою «Спартак», надавало фінансову допомогу у виданні соціал-демократичних газет і закупівлі зброї для підготовки революційного повстання [11, 16]. Вже 5 листопада 1917 р. уряд М. Баденського прийняв рішення про висилку з країни усіх радянських дипломатів. Після розриву дипломатичних відносин, важливу роль у встановленні контактів з німецькими політиками, державними діячами, військовими і промисловцями зіграли учасник соціал-демократичного руху в Росії і один із перших радянських дипломатів – В. Копп, а також К. Радек – відомий діяч комуністичного руху, який на той момент перебував у німецькій в'язниці.

В. Копп навесні 1919 р. повернувся до Берліна, офіційно працюючи керівником радянської місії у справах військовополонених [12, 459–462], але крім цього, вступив у контакти з представниками німецької промисловості, банківськими і торгівельними колами, встановив зв'язок з К. Радеком. Німецькі власті знали про високий ранг останнього в РКП(б) і після підписання 1919 р. Версальського договору, у них виникла ідея використання його для відновлення контактів з радянським урядом. Його перевели в комфортну камеру, що невдовзі вона отримала назву «політичного салону Радека», де побували відомі політики й військові Німеччини [1, 11]. Серед них були В. Ратенау – президент АЕГ, О. Хассе – згодом начальник штабу рейхсвера, П. фон Хінце – колишній міністр закордонних справ кайзерівської Німеччини [5, 30]. В ході цих контактів, К. Радек переконував німецьких співрозмовників у необхідності та неминучості союзу між Німеччиною і РСФРР, спільності їх інтересів як держав, відкинутих на узбіччя європейської політики системою Версальських договорів. Водночас радянські емісари проводили зондаж можливостей отримання німецької зброї для Червоної армії (РСЧА). Перші радянські закупки військового спорядження в Німеччині були здійснені на початку 1920 р. [13, 43]. У березні того ж року було укладено радянсько-німецький договір, за яким Німеччина зобов'язувалася «оснастити Російсь-

ку армію і промисловість, щоб вони могли протистояти англійцям в Азії і Польщі» і «всіляко підтримувати Росію в її мирних переговорах з західними державами» [1, 22]. Зі свого боку, радянська сторона зобов'язувалася передати німцям «в експлуатацію шахти, залізниці, канали і великі підприємства» і «підтримати Німеччину у випадку конфлікту» [1, 33]. Пізніше була також досягнута домовленість про обмін розвідувальною інформацією щодо чисельного складу і озброєння польської, чехословацької, румунської і турецької армій [14, 39]. За низкою угод, підписаних в ці роки, відбувся обмін військовополоненими [11, 459–462; 15, 251].

Зближували Радянську Росію і Німеччину гострі протиріччя з новою Польською державою. У ході радянсько-польської війни, що почалась у квітні 1919 р., німецький уряд оголосив про свій повний нейтралітет, який був позитивним для РСФРР. Німеччина заборонила транзит зброї через свою територію в Польщу; значна кількість німецьких добровольців воювала на боці більшовиків у РСЧА. У керівництві рейхсвера в цей час посилювались настрої на користь «східної орієнтації» і військового союзу з «радянським більшовизмом». Головнокомандувач рейхсвера, генерал-полковник Г. фон Сект почав закликати до союзу з РСФРР, з метою ліквідації принизливих статей Версальського договору [5, 36]. Під час наступу Червоної армії, для координації її дій з загонами німців – жителів Польщі – в радянські війська був відряджений спеціальний представник рейхсвера [16, 76–77]. В. Копп відмічав: «Появи наших військ у Польському коридорі було достатньо, щоб викликати прагнення німецького народу до возз'єднання Німеччини» [17, 2], але в наміри радянського керівництва входили не тільки захоплення і «радянзація» Польщі. В наказі командувача Західним фронтом М. Тухачевського говорилося: «Через труп белой Польши лежить путь к мировому пожару. На штыках понесем счастье и мир трудящемуся человечеству. Вперед на Запад!» [18, 317]. Подібні заклики заважали радянсько-німецькому зближенню, але спільність інтересів переважала.

Поразка у війні з Польщею змусила керівників радянської держави звернути увагу на слабкі сторони Червоної армії, зокрема в її організації, підготовці кадрового командного складу, оснащення військовою технікою. За таких умов, актуальність військового співробітництва з Німеччиною зростала, оскільки на його встановлення з іншими європейськими державами не можна було розраховувати. Активну участь у цьому процесі брав В. Ленін, як голова радянського уряду і член Політбюро ЦК РКП(б), а також інші партійні, державні та військові керівники РСФРР – Л. Троцький, Й. Сталін, Г. Чичерін, Ф. Дзержинський, М. Фрунзе [4, 26–27; 6, 12].

Посилення військового потенціалу Радянської Росії не відповідало інтересам і намірам німецької сторони, однак вона була зацікавлена в розвитку її промисловості, розраховуючи на організацію радянських поставок стратегічних видів сировини: марганцю, молібдену, нікелю, хрому, вольфраму, а також тих видів озброєнь, виробництво яких було заборонено в Німеччині Версальським договором. За вказівкою фон Секта, в кінці 1920 – на початку 1921 рр. була створена спеціальна військова група («Вогру»), призначена для організації співробітництва з РСЧА. Особистим представником військового міністра і першим уповноваженим групи в Москві був призначений влітку 1921 р. О. фон Нідермайер [1, 13]. Разом з іншими її учасниками, він, у супроводі замнаркома НКЗС Л. Карахана і В. Коппа, відвідав деякі оборонні заводи і верфі Пет-

рограду, які радянська сторона розраховувала відбудувати і модернізувати за допомогою німецького капіталу і спеціалістів [6, 116]. Результатами переговорів стало створення радянсько-німецького «Товариства з розвитку промислових підприємств» для сприяння розвитку військово-промислових об'єктів на території Радянської Росії [1, 14]. 4 серпня 1921 р. О. Нідермайер мав бесіду з Г. Чичерінім. Зміст доповідної записки наркома В. Леніну свідчив, що на цей час вже була визначена лінія на тісне військово-політичне співробітництво Москви і Берліна [5, 55].

У вересні 1921 р. на приватних квартирах у Берліні відбулися секретні переговори наркома зовнішньої торгівлі Р. Красіна і В. Коппа з фон Сектом і рядом інших високопоставлених німецьких військових. В. Копп інформував Г. Чичеріна, що були досягнуті умови співробітництва, за якими «Вогру» надавала радянській стороні замовлення на виробництво літаків, важкої артилерії й інших предметів військових споряджень, а також кредити для оновлення устаткування радянських заводів. Передбачалась безпосередня участь німецьких військово-технічних кадрів при виконанні замовлень на радянських заводах. Радянська сторона зобов'язалась також створити трест, у який ввійшли б основні підприємства з випуску важкої артилерії (Мотовилиха, Царицин), літаків (Рибінськ, Ярославль), пороху, снарядів тощо. Керівництво тресту мало складатися із представників радянського уряду і «Вогру», а виробнича програма узгоджуватися між делегатованою в Москву німецькою військово-технічною комісією і представниками штабу РСЧА. В одній із доповідних В. Копп повідомляв про список першого замовлення: 1000 літаків, 300 польових гармат, 300 важких гармат, 200 зенітних гармат, 200 кулеметів, 200 броневих автомобілів, по 3 тис. штук снарядів для кожної гармати [5, 56].

Погіршення економічної ситуації змусило уряд РСФРР звернутися до керівників Великої Британії, Франції, США 28 жовтня 1921 р., з пропозицією скликати міжнародну конференцію для обговорення взаємних фінансових претензій, а також висловити згоду про визнання зобов'язань перед іншими державами і громадянами з проблем позик [19, 445–448]. 6 січня 1922 р. на сесії Верховної Ради Антанти в Каннах було прийнято рішення про скликання у березні 1922 р. в Генуї економічної та фінансової конференції європейських держав. Висунуті західними державами пропозиції створювали основу для переговорів про врегулювання їх відносин з Радянською Росією. Втім, уряд більшовиків, насамперед В. Ленін, фактично виступив за зрив Генуезької конференції, категорично відмовляючись від поступок за боргами перед іноземними громадянами, незважаючи, що західні країни готові були погодитися на їх відстрочку і визнання права Радянської Росії на німецькі репарації [20]. Напружені стосунки із західними державами періоду громадянської війни і досвід контактів з Німеччиною посилювали зацікавленість більшовицького керівництва в торгівлі з нею. Попри те, що в основу радянської політики відносно капіталістичних країн покладалося постійне розпалювання протиріч між ними, перевага була віддана Німеччині, саме тому, що і вона в цей час протистояла західним державам.

Зближення РСФРР з Веймарською республікою і його оформлення Рапальським договором проходило в два етапи: 1) кілька місяців у Берліні йшло узгодження статей майбутньої угоди, яке в основному завершилося перед початком Генуезької конференції; 2) прийняття рішення відбулося впродовж доби [11, 18]. Зрештою, в Рапалло 16 квітня 1922 р. договір про нормалі-

зацію відносин між Радянською Росією і Німеччиною було підписано. РСФРР відмовлялася від репарацій, а Німеччина – від дореволюційних позик і своєї власності, конфіскованої в Росії під час війни. Відновлювалися дипломатичні відносини. У торгівлі вводився принцип найбільшого сприяння [21, 223–224].

У фінансовому плані такі умови були вигідні Німеччині, оскільки сума російського боргу і конфіскованої німецької власності складала 1,3 млрд. золотих рублів, а сума репарацій, на які б могла претендувати радянська сторона – 16 млрд. Крім того, оскільки Німеччина за Версальським договором несла відповідальність за розв'язання війни, вона не мала права вимагати від Росії повернення боргів і власності. Німецькі борги були анульовані ще царським урядом у 1914 р., а власність конфіскована, що визнавалося країнами Антанти [22, 117].

Чим же був вмотивований рапальський вибір радянського уряду, і які чинники цьому сприяли? По-перше, прагненням прорвати єдиний фронт капіталістичних країн. Вірогідно значну роль зіграла і загальна орієнтація В. Леніна, його негативне ставлення до Англії, її союзників, ліберальної демократії, які радянський вождь постійно критикував. З боку західних держав більшовицька політика також активно не сприймалася. Важливим чинником було й ставлення В. Леніна до Німеччини. Очевидно, контакти більшовиків з німцями у 1917 р. мали певний вплив на його німецькофільські настрої. По-друге, за допомогою Німеччини більшовики сподівалися прорвати фронт капіталістичних держав. По-третє, саме Німеччину, а не країни Антанти, можна було залучити до військово-технічного співробітництва. Із сукупності цих чинників можна дійти висновку, що навряд чи можна було очікувати від радянського уряду іншого курсу, хоча документи свідчать, що й німці підписали договір тому, що іншого вибору в них не було. У Радянській Росії він був: вона могла укласти договір з Заходом. Однак перевага була віддана пакту з німцями.

1. Дьяков Ю., Бушуева Т. Фашистский меч ковался в СССР. Красная Армия и рейхсвер. Тайное сотрудничество. 1922–1933. Неизвестные документы. – М., 1992.
2. Ахтамзян А.А. Военное сотрудничество СССР и Германии 1920–1933 гг. По новым документам // Новая и новейшая история. – 1990. – № 5.
3. Безьменский Л.А. Гитлер и Сталин перед схваткой. – М., 2002.
4. Захаров В.В. Военные аспекты взаимоотношений СССР и Германии: 1921 – июнь 1941 г. – М., 1992.
5. Горлов С. А. Совершенно секретно: Альянс Москва – Берлин, 1920–1933 гг. – М., 2001.
6. Кантор Ю.З. Заключая дружбу. Секретное сотрудничество СССР и Германии в 1920–30-е годы. – СПб., 2009.
7. Документы внешней политики СССР (Далі – ДВП СССР). – Т. 1. – М., 1961.
8. История внешней политики СССР. 1917–1985. – Т. 1. – М., 1986.
9. Хильгер Г., Мейер А. Россия и Германия. Союзники или враги? – М., 2008.
10. Ленин В.И. Полн. собр. соч. – Т.32. – М., 1971.
11. Случ С.З. Германо-советские отношения в 1918–1941 гг. Мотивы и последствия внешнеполитических решений // Славяноведение. – 1995. – № 6.
12. ДВП СССР. – Т. 2. – М., 1958.
13. Российский государственный архив экономики (Далі – РГАЭ). – Ф. 413. – Оп. 2. – Д. 325.
14. Дешко И.Ф. К вопросу о военных отношениях между Германией и СССР (1920–1933 гг.) // Рапальская политика: истоки, традиции и современность. – Минск, 1992.

15. Ушаков В.Б. *Внешняя политика Германии в период Веймарской республики*. – М., 1958.
16. ДВП СССР. – Т. 3. – М., 1959.
17. РГАЭ. – Ф. 413. – Оп. 2. – Д. 328.
18. *Новейшая история Отечества. XX век: в 2 т. – Т. 1. – М., 1998.*
19. ДВП СССР. – Т. 4. – М., 1960.
20. Див.: Овчаренко О.І. *Дуалізм зовнішньої політики Радянської Росії та розбіжності в більшовицькому керівництві з визначення позицій на Генуезькій конференції 1922 р.* // *Вісник Черкаського Університету. Серія: Історичні науки. – Черкаси, 2013 [у друці].*
21. ДВП СССР. – Т. 5. – М., 1961.
22. Сидоров А., Клеймёнова Н. *История международных отношений. 1918–1939 гг.* – М., 2006.

Ovcharenko O.I. Rapallo Choice. In the article is discussed the problem of impelling reasons and main factors which caused the Soviet and German convergence, the initiation of military collaboration and conclusion of the Rapallo Treaty in the 1921th.

Key words: Soviet Russia, Germany, Brest Peace, intergovernmental contacts, military collaboration, diplomatic struggle, Treaty of Rapallo

В. О. Кіреєва, С. В. Корновенко

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ «УКРАЇНІЗАЦІЇ» НА КУБАНІ У 20–30-х рр. ХХ ст.

Проаналізовано розгортання процесу українізації на Кубані у 1920–30-х рр. Виокремлено етапи проведення політики коренізації в Північнокавказькому регіоні, до якого входила Кубань.

Ключові слова: коренізація, українізація, Кубань, Північнокавказький край, крайком

Етнічна приналежність мешканців Кубані й до сьогодні залишається однією з дискусійних тем історичної науки, а дослідники висловлюють різні погляди щодо цього. Так, С. Кульчицький вважає, що більшість кубанських козаків була українцями за походженням [1], натомість російські історики, зокрема І. Васильєв, ставлять це твердження під сумнів [2]. У 1920–30-х рр. із 50 млн. населення Радянської Росії – 8 млн. були українцями [3, 109], що, попри тривале проживання в іншомовному оточенні, не втратили здатності до самоідентифікації. Загалом від 55 до 70 % українців у найбільших ареалах проживання визнавали за рідну мову українську. Компактно чисельна українська громада проживала й у Кубанській округі. За даними перепису 1926 р., українці тут становили 61,5 %, росіяни – 33,4 % [4, 48]. Враховуючи це, у період реалізації політики коренізації, на територіях компактного проживання українського населення проводилася політика українізації.

Реалізація національної політики радянської влади на Кубані поки не стала предметом окремого дослідження. Деякі її аспекти знайшли висвітлення в наукових студіях С. Кульчицького [1], Д. Білого [5], С. Заремби [6], В. Сергійчука [7], О. Терещенка [8], зокрема особливості національно-культурного розвитку українців на Кубані. З останніх наукових розвідок щодо теми, варто згадати статті І. Ісакової [3; 9]. У російській історіографії на увагу заслуговують дослідження І. Васильєва [2], Я. Ракачєвої [10], І. Федіної [11]. Метою цієї статті є аналіз особливостей та етапів реалізації політики українізації на Кубані в 1920–30-х рр.

Так, у квітні 1923 р. XII з'їздом РКП(б) проголошено політику коренізації, що мала дві складові, зумовлені потребами модернізації країни і необхідністю посилення впливу влади на суспільство: широке залучення місцевих кадрів до управлінських структур та переведення на мову місцевого населення значної частини культурно-освітньої, адміністративної й агітаційно-пропагандистської роботи. Рішення з'їзду згодом

були імплементовані радянськими органами. Політика коренізації в Україні отримала назву українізація, хоча реалізовувалася і поза її межами, зокрема на теренах Приазов'я, Кубані, Воронезької та Курської губ. Особливу увагу було приділено Кубані, адже вона вважалася найбільш «українською» з російських територій. Компактність проживання українського населення в Північнокавказькому регіоні (утворений 16 листопада 1924 р.) створювала умови і одночасно висувала вимогу національно-культурних перетворень, про які наголошувалося на XII з'їзді РКП(б).

Станом на 1926 р., розселення українців на Північному Кавказі було таким: Кубанський округ – 915402 осіб або 61,5 % від кількості населення, Донський – 498287 (44 %), Армавірський – 305126 (32,1 %), Ставропольський – 245753 (38,8 %), Сальський – 207195 (43,9 %), Північно-Донецький – 206520 (55,1 %), Терський – 194093 (30,2 %), Таганрозький – 191771 (71 %), Чорноморський – 103991 (35,7 %), Майкопський – 94301 (28,6 %), Шахтинський – 70786 (13,1 %), Сунженський – 2522 (72 %) [3, 110]. Основні завдання полягали в тому, щоб у районах компактного проживання українців: розвивати та зміцнювати радянську державність у формах, що відповідають національно- побутовим умовам і традиціям; на основі рідної мови, зміцнювати діяльність суду, органів державного управління, самоврядування, комплектуючи їх місцевими мешканцями, які знають побут і психологію населення конкретного регіону; розвивати пресу, школу, театр, клубну справу, культурно-освітні установи рідною мовою [13].

Як зазначає І. Васильєв, політика українізації реалізовувалася на Кубані в декілька етапів. Перший – підготовчий (1920–1923 рр.) – характеризувався кроками, спрямованими на підтримку української освіти та культури. На другому (1923–1925 рр.) українське питання в регіоні набуло політичного забарвлення. Третій етап (1925–1928) – початок практичного здійснення коренізації (українізації) Кубані, зокрема партійної та комсомольської роботи, створення українських місцевих рад, впровадження української мови в діловодство. Четвертий (1928–1932 рр.) – найбільш активна українізація всіх сфер життя Кубані. П'ятий – згортання українізації (кінець 1932–1933 рр.) та нівелювання її результатів владою [2].

К. Дроздов, аналізуючи політику коренізації на території РРФСР, зокрема в Центральному Черноземному районі, розрізняє такі її етапи. Перший – 1923–1925 рр. (вирішувалися завдання щодо створення українськомовних шкіл); другий – 1926–1929 рр. (українізація партійно-радянського апарату); третій – 1930–1932 рр. (пріоритетним стало висування пролетарських національних кадрів, які мали очолити будівництво радянської культури). Згортання українізації дослідник пов'язує з кризою хлібозаготівельної кампанії 1932–1933 рр. і масовим виїздом з України голодуючих селян у сусідні регіони (Центральний Черноземний район, Кубань). Це призвело до істотних коректив подальшої національної політики СРСР з боку сталінського керівництва. Розпочалася боротьба з «українським буржуазним націоналізмом» і згортання політики українізації. Відмова від неї зумовила перехід до унітарної централізованої політики денационалізації, в основі якої лежала ідеологія радянського патріотизму і великодержавності (націонал-більшовизм) [14].

Зауважимо, що найточнішу періодизацію можна відтворити лише після ретельного вивчення процесу українізації, з урахуванням особливостей її проведення в різних регіонах УРСР та РРФСР. Вивчивши досвід українізаційних процесів на Кубані, автори пропону-